

РОЗДІЛ 4. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

ОСНОВНІ ШЛЯХИ ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ
MAIN WAYS OF EDUCATION OF VALUE ATTITUDE TO WORK

У статті визначено основні шляхи виховання у підростаючого покоління ціннісного ставлення до праці. Підкреслено провідну роль сім'ї щодо формування ціннісних орієнтацій. Схарактеризовано роль закладів освіти у процесі виховання ціннісного ставлення до праці. Вихованість у підлітків ціннісного ставлення до праці розглядається як результат цілеспрямованого і систематично здійснюваного процесу формування в підлітків такого особистісного утворення, яке характеризує місце трудової діяльності в загальній системі цінностей індивіда та проявляється в їх бажанні сумлінно, відповідально та активно проводити позаурочну добродійну трудову діяльність, що є безкорисливою та добровільною на користь інших людей. Ця проблема загострюється на етапі шкільного дитинства, коли починається осмислення трудової діяльності, формуються трудові вміння і навички, а результат праці здебільшого залежить від ціннісного сприймання дитиною процесу та засобів цієї діяльності. Важливою складовою змісту виховання особистості є формування в неї ціннісного ставлення до праці. Трудове виховання є системою виховних впливів, мета яких полягає у морально-психологічній підготовці учнів до майбутньої професійної діяльності. Високий рівень її розвитку передбачає оволодіння особистістю загальними основами наукової організації праці, умінням визначати мету, розробляти реальний план її досягнення, організувати своє робоче місце, раціонально розподіляти сили і засоби з метою досягнення бажаного результату з мінімальними затратами, аналізувати процес і результат власних трудових зусиль, вносити необхідні корективи. Отже, організовуючи життєдіяльність, школа в особі педагогів покликана забезпечити формування в учнів ціннісного ставлення до праці.

Незважаючи на всі сулережливі тенденції особистісного становлення, головне для цього періоду – це набуття підлітком якісно нового рівня особистісного зростання, коли завдяки засвоєнню нової соціальної позиції реально структурується його свідоме ставлення до себе як до дорослої людини. Встановлено певні відмінності у результатах діагностування підлітків за віковими та гендерними особливостями.

Ключові слова: виховання, праця, ціннісне ставлення, сім'я, заклади освіти.

The article identifies the main ways of educating the younger generation in a valuable attitude to work. The leading role of the family in the formation of value orientations is emphasized. The role of educational institutions in the process of raising a valuable attitude to work is characterized. The cultivation of teenagers' value-based attitude toward work is regarded as the outcome of a purposeful and systematically implemented process of forming such a personal unit in teenagers, which characterizes the workplace within the general value system of the individual and is manifested in their desire to carry out extracurricular charitable work conscientiously, responsibly, and actively that is disinterested and voluntary to the detriment of other people. This problem is exacerbated at the stage of school childhood, when the understanding of labor activity begins, labor skills and abilities are formed, and the result of work mostly depends on the child's value perception of the process and means of this activity. An important component of the content of personality education is the formation of a valuable attitude to work. Labor education is a system of educational influences, the purpose of which is the moral and psychological preparation of students for future professional activities. A high level of its development presupposes mastering the general fundamentals of the scientific organization of work, the ability to define a goal, develop a realistic plan for its achievement, organize one's workplace, rationally distribute forces and means in order to achieve the desired result with minimal costs, analyze the process and the result of one's own labor efforts, make the necessary adjustments. Therefore, organizing life activities, the school, represented by teachers, is designed to ensure the formation of students' valuable attitude to work.

Regardless of all the contradictory trends of personal formation, the main thing for this period is the acquisition by the teenager of a new level of personal growth, when, thanks to the assimilation of a new social position, his conscious attitude towards himself as an adult person is really structured. Certain differences have been established in the results of diagnosing teenagers by age and gender.

Key words: upbringing, work, values, family, educational institutions.

УДК 37.017:[331:17.022.1]
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/50.2.28>

Коблик В.О.,
канд. пед. наук,
ст. викладач кафедри педагогіки
та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Постановка проблеми. Головною метою виховання є всебічний гармонійний розвиток особистості, який не можна уявити без трудового виховання. Адже тільки в процесі праці дитина розвивається духовно і фізично. І сьогодні, в час складних випробувань для нашого народу, проблема виховання ціннісного ставлення до праці у підростаючого покоління залишається однією

з найактуальніших. Саме завдяки усвідомленню значущості та цінності праці дитина поступово стає особистістю, людиною.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Дослідження щодо обґрунтування змісту понять «цінності» і «ціннісні орієнтації» – відображені у працях видатних вчених І. Беха, О. Сухомлинської, В. Кременя. Значну увагу формуванню ціннісного

ставлення до праці приділяють вітчизняні вчені А. Данієлян, В. Бурдун, В. Кішкурно.

Формулювання цілей статті – розкрити особливості виховання та шляхи виховання ціннісного ставлення до праці у дітей підліткового віку.

Виклад основного матеріалу. Ціннісне ставлення до праці є важливою складовою змісту виховання особистості. Підлітковий вік розглядається вченими, як сенситивний вік – найсприятливіший, найефективніший вік для психічного розвитку, навчання і виховання. Воно передбачає усвідомлення дітьми та учнівською молоддю соціальної значущості праці, розвинену потребу в трудовій активності, ініціативність, схильність до підприємництва; розуміння економічних законів і проблем суспільства та засобів їх розв'язання, готовність до творчої діяльності. Праця посідає чільне місце у навчально-виховному процесі, що дуже важливо для молодого покоління.

Тривалим є процес виховання ціннісного ставлення до праці, по суті, він охоплює все життя людини. Проте його основи закладаються ще в дитинстві. Працьовитість є моральною категорією і належить до загальнолюдських морально-духовних цінностей, тому так важливо в ранньому дитинстві сформувані психологічні засади працелюбства людини.

Згідно орієнтирам основ виховання, першим і найважливішим чинником виховання виступає сім'я – та найменша клітина у житті суспільства, його фундамент, що через власну культуру, мову, цінності виявляє значний вплив на виховання підростаючого покоління. Саме в родині будуються основи моральності виховання людини, формуються норми поведінки, цінності, розкриваються внутрішній світ та індивідуальні якості. Сім'я сприяє не тільки формуванню, але й самоствердженню особистості, стимулює її соціальну, творчу активність, розкриває її індивідуальність [2].

Деякі батьки обмежують дітей підліткового віку зі сфери праці взагалі, з надією, що вони привикатимуть до трудових процесів пізніше, після закінчення школи, помилкове і негативно впливає на розвиток дитини. Все це призводить до гальмування загального розвитку організму. Слід наголосити: якщо батьки хочуть, щоб їхні діти вирости справжніми людьми, вони повинні забути про легке безтурботне дитинство для них. Життя дітей немислиме без праці, без фізичної і духовної напруги. Праця дітей в сім'ї має бути посиленою, різноманітною, продуктивною, цікавою та систематичною.

Звичайно, вся відповідальність за виховання процес своїх дітей лежить на сім'ї, на батьках, а відвідування дитиною підліткового навчального

закладу не звільняє сім'ю від обов'язку виховувати, розвивати і навчати її в родинному колі. Адже виховання ціннісного ставлення до праці в сім'ї є важливим етапом розвитку особистості дитини [3].

Таким чином, перебуваючи у освітньому закладах, діти, відповідно до вікових особливостей та згідно з програмою, залучаються до різних видів трудової діяльності, у них насамперед формуються вміння та навички праці з обслуговування. У освітніх закладах освіти дітей ознайомлюють із працею батьків, оскільки це дає можливість Донести підліткам конкретні знання, створити уявлення про різні види діяльності, виховати повагу до людей, праці, бажання брати участь у посильній роботі з дорослими.

Важливо, щоб у закладах освіти була створена атмосфера спільної трудової діяльності. Спочатку діти усвідомлюють необхідність праці для дорослих, які ставлять перед собою певні завдання, потім до цього мотиву додається інтерес до роботи, відчуття задоволеності нею. Звичайно, наголошував В. Сухомлинський, не можна чекати, що з перших кроків трудової діяльності праця буде привабливою для дитини і вона одразу полюбить її. Навпаки, дійсна любов до праці виховується завдяки розумінню дитиною творчої ролі своїх зусиль, усвідомленню суспільної значущості праці [4, с. 16].

На нашу думку важливим чинником виховання ціннісного ставлення до праці є школа, яка сьогодні покликана, насамперед, стати осередком виховання, у тому числі самовизначення і самореалізації кожної особистості. У освітньому процесі головний акцент має бути перенесений із засвоєння певного обсягу знань на виховання особистості з урахуванням її унікальної природи, і вже на цій основі слід формувати моральні цінності, прагнення до творчої і самотворчої активності.

Як відомо, у загальноосвітніх навчально-виховних закладах впродовж усього навчання учні задіяні у двох основних видах праці, передбачених навчальними планами та програмами, – розумовій та фізичній. Зміст такої діяльності визначено, зважаючи на вік учнів і соціально-економічні потреби. Проте фізична праця має здебільшого навчальний характер, недостатньо уваги приділяється залученню дітей до різноманітних педагогічно організованих видів суспільно корисної взаємодії з метою передання їм певного виробничого досвіду, розвитку в них творчого практичного мислення, працьовитості й свідомого ставлення до праці.

Дитина повинна навчитися переборювати труднощі, виконуючи певну роботу, а це не так легко. Щоб виховати повагу і любов до праці, необхідне довготривале вправлення у трудовій діяльності,

оскільки потреба в ній виступає результатом, а не початковою стадією трудового розвитку. Тільки в процесі подолання труднощів, набуття умінь користуватися знаряддями праці дитина починає відчувати задоволення від виконаної роботи. Відповідні ж психологічні зусилля у школяра з'являються і формуються лише тоді, коли він виступає активним учасником постановки мети праці, її планування, а не тільки виконавцем.

На початковому етапі залучення дітей у трудову діяльність позитивне ставлення до праці може бути викликане почуттям задоволення, радості від виконаного завдання. Важливим джерелом емоційних переживань слугує також позитивний приклад дорослого. При цьому простежується така послідовність: спочатку дитина радіє речі, потім дорослому учаснику трудового процесу, далі власній трудовій діяльності, і, нарешті, вона радіє за себе, за те, що вміє працювати. Цінність праці учень усвідомлює тоді, коли починає сприймати її як один з аспектів своєї життєдіяльності, поєднує з певним емоційним станом. Ставлення кожної людини до праці визначають певні мотиви. Основний з них – почуття обов'язку перед суспільством. Але праця – це водночас і необхідність: людина повинна працювати заради життєвих благ.

Важливими чинниками та суб'єктами виховання дітей виступають і позашкільні навчальні заклади, які дають змогу покращувати та корегувати виховний процес. Значну роль у формуванні позитивного ставлення учнів до праці відіграє громадське визнання. Схвалення громади поліпшує настрій дитини, зумовлює в неї свідоме ставлення до необхідності працювати на загальну користь.

Варто відзначити, що не менш важливий вплив на ціннісне ставлення до праці мають заняття у професійних навчальних закладах, які забезпечують підготовку людини до активної професійної діяльності відповідно до соціально-економічних потреб держави [1].

Запропонований нами шлях, а саме: цілеспрямована позитивна мотивація та стимулювання учнів на необхідність здійснення позаурочної добродійної трудової діяльності, що характеризується суспільною та особистісною значущістю.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що існує багато різних варіантів трактувань поняття «мотивація». У найбільш загальному розумінні мотивація праці (від франц. *motif* – збудження) – освідомлене спонування до активної трудової діяльності суб'єкта, пов'язане з намаганням задовольнити певні потреби [2, с. 158].

Мотиви є внутрішніми чинниками. Вони тісно пов'язані з цінностями й ціннісними орієнтаціями.

Наприклад, на думку одних авторів, мотивація – це свідоме прагнення до певного

типу задоволення потреб, успіху. Інші автори під мотивацією праці розуміють усе те, що активізує діяльність людини. Відомі англійські економісти та бізнесмени М. Мальберт, М. Мескон та Ф. Хедоурі визначають мотивацію як процес спонування себе й інших до діяльності для досягнення особистих цілей і цілей суспільства.

Така різноманітність визначень засвідчує, що мотивація праці – це складне і багатопланове явище, яке потребує всебічного вивчення. На поведінку учня в процесі трудової діяльності впливає комплекс факторів-мотиваторів, що спонукають до діяльності: зовнішні – на рівні суспільства, школи, колективу – та внутрішні – складова структура самої особистості учня (потреби, інтереси, цінності, пов'язані з ними та соціокультурним середовищем особистості, трудової ментальності тощо).

Узявши до уваги сказане вище, можна сформулювати наступне визначення мотивації – це сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, надають цій діяльності спрямованості, орієнтованої на досягнення особистих цілей і цілей колективу.

Вважаємо, що слід розрізняти поняття «мотивація праці» і «мотивація трудової діяльності».

Праця – це цілеспрямована діяльність особистості з видозміни і пристосування предметів природи для задоволення своїх потреб. Процес праці включає три моменти: працю, предмет праці і засоби праці. Трудова діяльність не обмежується лише процесом праці.

Діяльність – це специфічна форма ставлення до навколишнього світу, змістом якої є його доцільна зміна і перетворення в інтересах людей, зміна, яка включає мету, засоби, результат і сам процес [3, с. 98].

Трудова діяльність як одна із провідних сфер життєдіяльності відбувається в умовах поділу праці під впливом знань, умінь, трудової активності, ціннісних орієнтацій та пріоритетів особистості учня. Якщо мотивація праці є тільки спонуванням учня до праці, яка забезпечує необхідну винагороду, задовольняє потреби, то мотивація трудової діяльності в цілому включає власне мотивацію праці, мотивацію до оволодіння засобами виробництва, мотивацію до підготовки трудового процесу тощо.

На характер мотиваційного процесу значний вплив мають індивідуальні особливості учнів, їхня мотиваційна спрямованість і такі властивості, як зусилля, ретельність, активність, наполегливість, сумлінність, відповідальність.

Таким чином, можна стверджувати, що на ефективність добродійної трудової діяльності учнів впливає мотивація. Проте цей вплив досить складний і неоднозначний. Буває так, що учень,

який під впливом внутрішніх і зовнішніх мотивів зацікавлений у досягненні високих результатів, на практиці матиме гірший результат, ніж той учень, що має менше мотивів для ефективності праці. Відсутність взаємозв'язку між мотивацією і кінцевим результатом трудової діяльності зумовлена тим, що на результати праці впливає безліч інших чинників, наприклад, уміння учня, здібності та навички, правильне розуміння поставлених завдань, зовнішнє середовище тощо.

Отже, мотиви спрямовують, організовують пізнання, надають йому особистісного значення. До таких мотивів, наприклад, можна віднести: позитивне ставлення дитини до людини та праці; допитливість; довіру до вчителя; прагнення бути дорослим; – прагнення мати спеціальні засоби тощо.

Мотиви добродійної трудової діяльності формуються не самі по собі, а за певної організації виховної роботи, що враховує потреби, інтереси учнів, а також закономірності розвитку і зміни самих мотивів. Формування мотивів проходить більш інтенсивно, якщо трудове виховання здійснюється як на уроках, так і позаурочний час. Суспільна важливість результатів добродіянь учнів розкривається не лише у процесі трудової діяльності, але й під час бесіди, роз'яснення, кому і для чого потрібна їхня праця та її результати, як їх будуть використовувати.

З метою ознайомлення вчителів з методикою виховання ціннісного ставлення до праці в підлітків у позаурочній добродійній діяльності нами був організовано і проведено в експериментальній школі методичний семінар «Виховання ціннісного ставлення до праці – важливий напрям виховної роботи», яким передбачалося обговорення з учителями теоретичних, практичних та методичних аспектів проблеми виховання ціннісного ставлення до праці в процесі позаурочної добродійної діяльності. Педагогами було розкрито та проаналізовано специфіку й механізми виховання ціннісного ставлення підлітків, структуру добродійності, цінність праці в сучасному соціокультурному середовищі. Наводилися й обговорювалися шляхи та форми виховання цього особистісного утворення в підлітків.

Для формування в підлітків позитивних мотивів до добродійної діяльності класними керівниками експериментальних шкіл було проведено виховні бесіди, як наприклад на тему «Добродійність – важлива ознака патріота і громадянина», виховна година на тему «Підтримка воїнів ЗСУ».

Таким чином, у практичному аспекті стимулювання добродійної трудової діяльності підлітків включало основні напрями і форми їх реалізації:

а) забезпечення спрямованості моральних спонук на реалізацію предметної мети добродійної трудової діяльності шляхом:

– виявлення суспільного змісту трудових справ, які необхідно здійснити. Моральні фактори добродіяння (переконання, ідеї, погляди і т. д.) стають реальною рушійною силою лише тоді, коли вони зосереджені на певній меті трудової діяльності. У протилежному випадку в них зникає стимулююча дія;

– розвитку змагальності як важливого стимулу праці;

б) забезпечення єдності особистих і суспільних інтересів у мотивах діяльності на основі:

– розвитку колективних форм організації праці;
– розвитку форм взаємодопомоги, допомоги всім людям, які цього потребують;

в) забезпечення дії стимулів самоповаги і самоствердження учня на основі засобів заохочення:

– відзначення нагородами;

– представлення в засобах масової інформації;

– висловлення подяки.

Матеріальне стимулювання учнів здійснювалося шляхом нагородження преміями з боку органів місцевого самоврядування за активну добродійну діяльність, цінними подарунками, новорічними цукерками тощо.

Отже, безперечним є той факт, що найбільш надійний результат забезпечує єдність двох сторін стимулювання: результативної (матеріальна зацікавленість) і процесуальної (здійснення самореалізації, досягнення самоствердження), оскільки впевненість у матеріальній і моральній результативності праці сприяє цілеспрямованому вихованню в підлітків ціннісних орієнтацій, прояву особистості. Активність, у свою чергу, дає змогу сформувати ціннісне ставлення до праці, що ще більше активізує учня, викликає стійке прагнення брати участь у добродійній трудовій діяльності.

Висновки і перспективи. Отже, усвідомлене ціннісне ставлення до праці відбувається, коли дитина розглядає мету майбутньої діяльності як соціально цінну, розуміє її значення для суспільства, а також переконана в особистісній значущості майбутньої справи.

У процесі проведення дослідження зроблено висновок, що єдність вимог, систематичність і наступність, а також взаємодія сім'ї, освітнього навчального закладу, позашкільних закладів та професійних навчальних закладів в організації трудової діяльності підростаючого покоління є найефективнішими шляхами вирішення завдань виховання ціннісного та свідомого ставлення до праці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абульханова К. А. Психология и сознание личности (Проблемы методологии, теории и исследования реальной личности) : пособ. Москва : Мысль 1999. 224 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
3. Кузьмінський А. О. Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч. посіб. Київ, 2006. 311 с.
4. Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 № 124 Електронний ресурс. URL: <http://mon.gov.ua/ua/activity/education/extracumcular-activities-and-childrenrights-protection/196/6561/>
5. Соколовська О. Т. Взаємодія підліткового навчального закладу і сім'ї у формуванні ціннісного ставлення до праці дітей старшого підліткового віку. Київ, 2014. 121–127 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. К. : Рад. школа, 1976. Т. 5. 639 с.